

Een nieuwe Marcus Aurelius

Recensie

Marcus Aurelius, *Voor eigen gebruik*. Nieuwe vertaling door Ben Schomakers (Boom: Amsterdam, 2025), 296pp. ISBN 97890 2447 3984.

Marcus Aurelius is onder de Romeinse keizers een van de populairste. Zijn reputatie van wijze en verstandige bestuurder maakt hem tot een geliefde figuur, een uitgesproken ‘goede’ keizer. Er zou inmiddels een boek te schrijven zijn over de 20ste- en 21ste-eeuwse verbeelding van Marcus in films en tv-series. Dat hij als keizer ook jarenlang eindeloze oorlogen voerde en zich actief tegen het opkomend christendom verzette wordt daarbij gemakkelijk vergeten.

Een belangrijke factor in het gunstige Marcus-beeld vormt zijn boek *Ta eis heauton*, een flinke bundel losse notities. Hierin spreekt hij meest zichzelf toe met bemoedigende en vermanende woorden, vanuit de achtergrond van het stoïcijnse gedachtegoed. Veel gedachten dus over het aanvaarden van de dingen waar men geen invloed op heeft, het goede willen doen, en bespiegelingen over het leven en het menselijk bestaan. Dat laatste, het menselijk bestaan, wordt steeds sterk gerelativeerd: Marcus prent zich in dat het leven maar kort is, en dat hij zich niets moet verbeelden maar dapper zijn plicht moet doen.

Marcus Aurelius schreef deze boeiende maar soms ook wat toberige notities in het Grieks, de vaste taal van de filosofie. Naar verluidt werkte hij eraan ver buiten Rome, tijdens militaire campagnes in de streek van het huidige Oostenrijk. Boek 2 is

gemarkeerd als geschreven ‘in Carnuntum’, een stad nabij het gebied waar nu Wenen ligt.

De notities zijn vermoedelijk niet bedoeld voor een groot publiek. Marcus schreef ze alleen voor zichzelf, als een praktische vorm van meditatie. Misschien deed hij dat ’s ochtends vroeg en ’s avonds laat, als contrast met de harde militaire taken van overdag.

Maar door een gelukkig toeval zijn de aantekenboekjes, in totaal twaalf stuks, bewaard gebleven en op een of andere manier in omloop geraakt. Vanaf de 10de eeuw zijn er duidelijke vermeldingen van zijn werk en vanaf de 16de eeuw zou het werk in gedrukte vorm immens populair worden en in een groot aantal edities verschijnen. Ook vandaag de dag vormt zijn collectie aantekeningen een van de populairste en meest gelezen boeken uit de hele klassieke oudheid.

Het was misschien een kwestie van tijd voordat vertaler Ben Schomakers zich over Marcus Aurelius zou buigen. Schomakers publiceerde de afgelopen jaren een reeks vertalingen van Griekse filosofische teksten, onder meer van Aristoteles en Heraclitus. In die boeken streeft hij ernaar de teksten met een nieuwe, frisse blik te bekijken en weer te geven, en deinst hij er niet voor terug om ter aanvulling lange, diepzinnige analyses te geven. Zo bevatte zijn recente Heraclitus-vertaling 25 pagina’s vertaling en maar liefst 135 pagina’s interpretatie.¹

Zo bont maakt Schomakers het in zijn nieuwe Marcus Aurelius gelukkig niet. Het handzame, fraai vormgegeven boek omvat 296 bladzijden: daarvan zijn er slechts zo’n 50 gebruikt voor toelichtingen (die hier ‘aantekeningen’ worden genoemd, wat enigszins verwarrend werkt omdat de vertaling is opgedeeld in twaalf ‘aantekenboeken’), en ruim 30 voor een nawoord. Daarin wordt de zelfhulpboekentoon niet geschuwd (bijvoorbeeld op p. 290: ‘Lees Marcus dus misschien niet als de waarheid, als een beschrijving van de mens, maar als het eerlijke verslag van het leven van een naar aanvaarding van de werkelijkheid en zichzelf zoekende mens. En kom er dan achter wie jijzelf bent. En waar jij je bevindt.’) maar is die ook niet al te storend aanwezig.

De nieuwe vertaling is helder en adequaat en leest aangenaam, ook door de ruimhartige opmaak met veel witregels en een indeling in kleine alinea’s. Het hele boek is ook, opvallend, rechts niet uitgelijnd, wat het persoonlijke en improviserende karakter van de tekst versterkt.

Intussen rijst wel de vraag: waarom deze nieuwe vertaling? Sinds jaar en dag is Marcus Aurelius immers beschikbaar in de Nederlandse vertaling *Persoonlijke notities* door Simone Mooij-Valk. Die vertaling, oorspronkelijk uit 1994, is steeds door lezers gewaardeerd, blijkens de talrijke herdrukken (de laatste uit 2015). Schomakers vermeldt Mooij-Valk's vertaling in zijn bibliografie, maar daarbij blijft het. Geen woord wijdt hij aan die bestaande vertaling, of over zijn reden om er een nieuwe naast te zetten. Überhaupt is discussie met andere vertalers niet Schomakers sterke kant. Hij bestaat het zelfs om een andere leverbare Nederlandse Marcus-vertaling, de *Overpeinzingen* van de stichting School voor Filosofie, in het geheel niet te noemen. Men mag die uitgave van uitgeverij Ankhhermes eventueel raar of verkeerd vinden, maar doodzwijgen van voorgangers is een academische ondeugd. Ook in zijn Heraclitus-vertaling had Schomakers zich daaraan bezondigd.

Hoe dan ook, wie de beide vertalingen naast elkaar legt ziet al snel grote verschillen, vooral in toon. Een voorbeeld uit vele is aantekening 3,10.

Mooij-Valk vertaalt:

Dwaal niet meer af. Je zult je aantekeningen niet meer nalezen, ook niet meer de daden van de oude Grieken en Romeinen en de keuze uit hun boeken die je voor je oude dag apart gezet had. Haast je nu naar je bestemming, laat ijdele hoop varen en help jezelf, zolang het nog kan, als je nog iets aan jezelf gelegen is.

Schomakers maakt daarvan:

Geen tijd meer om te dwalen.

Die aantekeningen van je zul je nooit meer lezen, net zomin als de daden van de oude Romeinen en Grieken en hun werken waarvan je samenvattingen gemaakt hebt voor als je oud bent.

Het is tijd voor haast op weg naar je doel.

Leg hoop af die ijdel is.

Als je om jezelf geeft, red jezelf dan zolang dat nog mogelijk is.

Dat klinkt niet alleen strakker en ritmisch beter, het staat ook in volgorde dichterbij het oorspronkelijke Grieks. Bovendien leest het gemakkelijker door de indeling in kleine eenheden.

Over zulke vertaalkeuzes had ik graag wat gelezen in het Nawoord. Misschien iets om toe te voegen bij een herdruk, die ongetwijfeld de komende jaren zal volgen. Want dat deze mooie nieuwe Marcus Aurelius vanaf nu de standaardvertaling in ons taalgebied wordt, lijkt heel waarschijnlijk.

Vincent Hunink
vhunink@mailbox.org

Noten

¹ Deze vertaling is besproken in *Kleio* 2024, tekst online op <https://www.kleiotijdschrift.net/s/BDeVos-Herakleitos24.pdf>.

